Turkish Studies

Language and Literature

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1959-1970

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39742

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 14.11.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 25.12.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (24.11.2019)-Referee 2 (26.11.2019)- Referee 3 (23.12.2019)

This article was checked by intihal.net.

TEZER ÖZLÜ'DE CESARE PAVESE ETKİLERİ: YAŞAMIN UCUNA YOLCULUK'TA VAROLUŞ

Şahika KARACA*

ÖZ

Bu çalışmada Tezer Özlü'nün *Yaşamın Ucuna Yolculuk* isimli romanı İtalyan şair, yazar Cesare Pavese'nin *Yaşama Uğraşı* isimli günlüğü üzerinden okunacak ve her iki yazarın da ölüme doğru giden süreci varoluş diyalektiği üzerinden değerlendirilecektir.

Tezer Özlü, Cesare Pavese'nin hayat hikâyesinden çok etkilenmiş ve *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'u da Cesare Pavese'nin intihara giden sürecini takip etmek üzerinden kurmuştur. *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'taki kadın kahraman Pavese'nin doğduğu ve yaşadığı yerleri görmek için bir yolculuğa çıkmıştır ve romanın sonunda da intihar ettiği otel odasındaki yatağını görmüştür. Dolayısıyla romandaki kadın kahraman, Pavese'nin hayat hikâyesi üzerinden kendi varoluş serüvenini sorgulamıştır. Tezer Özlü'nün yazma serüveni de varoluşunu keşfetme sürecidir. Böylece yazarak varoluş sancısına/varoluş trajedisine dayanabilmeye çalışmaktadır. Ayrıca Tezer Özlü yazarak kendiliğini keşfetmeye çalışmaktadır. Yazmak onun için toplumsal/simgesel alandan kendisini soyutlamak ve imgesel alana sığınmaktır. Edebiyatın okur ve yazar açısından işlevi göz önünde bulundurulduğunda okuma ve yazma eylemi kişinin dış dünyadan kendisini soyutlayarak iç dünyasına çekilmesidir. Böylece yazar da okur da içsel bakışı gerçekleştirir ve varoluş serüvenini anlamlandırmaya çalışır. Edebiyatın bütünsel anlamda işlevi düşünüldüğünde Varoluşçuların da söylediği gibi Tanrısından ayrılarak dünyaya fırlatılmış insanın kendini arayış/keşfetme sürecidir.

Simgesel alan/toplumsal alan ise kişinin kendiliğini dolayısıyla da varoluşunu keşfinde dolayımlayıcı etkiye sahiptir. Kişi en iyi yalnızlığında kendisini keşfeder. Edebiyat ise bu keşifte hem yazara hem de okura imkânlar sunar. Tezer Özlü de kendisi gibi varoluş sancısı çeken bir yazar olan Cesare Pavese üzerinden kendi varoluşunu dolayısıyla da *Yaşamın*

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, E-posta: skaraca@erciyes.edu.tr

Ucuna Yolculuk'taki (aslında kendi biyografisiyle örtüşür) kadının varoluş serüvenini sunar.

Anahtar Kelimeler: Tezer Özlü, Cesare Pavese, Varoluş Serüveni.

EFFECTS OF CESARE PAVESE ON TEZER ÖZLÜ: EXISTENCE IN JOURNEY TO THE END OF LIFE

ABSTRACT

In this study, Tezer Özlü's novel *Journey to the End of Life* will be read through the diary of Italian poet, writer Cesare Pavese and the process of both authors leading up to their death will be evaluated in terms of existential dialectic.

Tezer Özlü was very impressed by Cesare Pavese's life story and composed *Journey to the End of Life* through following Cesare Pavese's suicide. The woman, in *The End of Life*, set out on a journey to see the places where Pavese was born and lived and at the end of the novel, she also saw her bed in the hotel room where she committed suicide. Therefore, the female protagonist in the novel, has questioned her own adventure of existence through Pavese's life story. The writing adventure of Tezer Özlü is the process of discovering her existence. By doing so, she tries to endure throes of/tragedy of her existence. Besides, Tezer Özlü tries to discover her own self by writing. Writing is for her to detach herself from society/symbolic sphere and to take cover purview of imaginary. Considering the function of literature from the point of view of the reader and writer, the act of reading and writing is to draw the person into the inner world by isolating himself/herself from the outside world. So, the author and the reader realize the inner view and they try to make sense of the adventure of existence. Considering the function of literature in a holistic sense, as the existentialists say, it is the process of self-discovery/exploration of a man who has been thrown into the world by separation from his God.

The symbolic / social sphere has an indirect effect both on discovery of one's own self and one's existence. One discover him/herself at his/her loneliness better. Literature as to provides opportunities for both the author and the reader in this discovery. Tezer Özlü presents her own existence through Cesare Pavese, a writer who, like herself, suffers from the world pain, and the woman's adventure of existence in *Journey to the End of Life*. (it actually overlaps with her own biography.)

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, Tezer Özlü's novel *Journey to the end of Life* is evaluated through the Diary of the Italian poet and writer Cesare Pavese entitled *The Struggle for Life* and the process of existence is emphasized. Tezer Özlü expresses the tragedy of making sense of the process of existence through the female hero whose name is not mentioned in the *Journey to the End of Life*. She has made this tragic situation through Cesare Pavese's novel *Struggle for Life* which tells about his suicide.

Tezer Özlü was very impressed by Cesare Pavese's life story and composed *Journey to the End of Life* through following Cesare Pavese's suicide. The woman, in *Journey to the End of Life*, set out on a journey to see the places where Pavese was born and lived and at the end of the novel, she also saw her bed in the hotel room where she committed suicide. Therefore, the female protagonist in the novel, has questioned her own adventure of existence through Pavese's life story. The writing adventure of Tezer Özlü is the process of discovering her existence. By saying that "I write for reckoning with life and death." She describes the adventure of her writing as the adventure of existence. Her adventure of existence match up with being able to endure pain. She is a writer who discovers her existence while writing and this discovery goes on with pain and depression. By doing so, she tries to endure throes of/tragedy of her existence. Besides, Tezer Özlü tries to discover her own self by writing. Writing is for her to detach herself from society/symbolic sphere and to take cover purview of imaginary. Considering the function of literature from the point of view of the reader and writer, the act of reading and writing is to draw the person into the inner world by isolating himself/herself from the outside world. So, the author and the reader realize the inner view and they try to make sense of the adventure of existence. Considering the function of literature in a holistic sense, as the existentialists say, it is the process of self-discovery/exploration of a man who has been thrown into the world by separation from his God.

In *Journey to the End of Life*, the process of experiencing freedom by breaking through the walls of the symbolic sphere that alienates the person to his / her own self is an important stage in the dialectic of existence. The novel is about going on. Hence the impervious state of jouissance and always lacking subjectivity, *Objet petit*, which Lacan conceptualized, is the minus one that is pursued in the process of existence. Also in the novel is Pavese's life story which is leading to suicide, engenders a desire to take over *objet petit a* in the protagonist. Thus, Pavese's suicide creates the urge to die in the woman, the protagonist of the novel. The urge to die creates the thrill of sensing the adventure of existence in the protagonist. Death and life/nothingness and presence are Pavese's problamaical in the inner story, in the outer story, the existence of the female protagonist is problematic.

The symbolic / social sphere has an indirect effect both on discovery of one's own self and one's existence. One discover him/herself at his/her loneliness better. Literature as to provides opportunities for both the author and the reader in this discovery. Tezer Özlü presents her own existence through Cesare Pavese, a writer who, like herself, suffers from the world pain, and the woman's adventure of existence in *Journey to the End of Life*.(it actually overlaps with her own biography.)

Tezer Özlü was born on the same day as Pavese, She was born seven days before Pavese's death. The interesting point is that this information also coincides with the date of Birth of Tezer Özlü. Pavese ends his life by committing suicide at the age of 42. Tezer Özlü could not pull through the disease she caught at the age of 43. In fact, in addition to the amount of years they have lived so close to each other, the acts of death are similar to each other as well.

Cesare Pavese, who is one of the authors that Tezer Özlü admirably read, is an author who identifies with him as our heroine in the novel. Tezer Özlü, with her biography novel named *Journey to the End of Life*, narrates the life of a woman who has spent her life on journeys in search of meaning. The protagonist of the novel describes her existence through the forsaken. In Existential Philosophy, this reminds us that the man who is thrown to the world. The protagonist appears to integrate life with Journey. The hero who makes sense of her existence in the infinite, she integrates the adventure of searching for herself with the journey. She combines this with Pavese's journey of searching for himself. Pavese killed himself. Tezer Özlü is also a writer who attempted suicide and Pavese is one of the writers she is most influenced by. In the novel, *Journey to the End of Life* the hero's journey to find herself in the places where Pavese lived evokes Ozlu's experiences of being in common with Pavese in his experience of self-creation.

Tezer Özlü embarks on journeys to bear up the world and to escape the idea of death. The hero who travels in the novel always thinks about the end of life not which is not far from him from his childhood. But this thought of the protagonist gets away from him when he goes on journeys. Because she feels that she is on a journey from the beginning of life to the end of life when she sees people moving away from him in the opposite direction while she is looking around from the train or bus, which she gets on to make the journey. The hero seems to have stopped the flow of time in the opposite direction. Even though the world turns and time flows, the human Flow that goes in the opposite direction gives the hero the feeling of staying in the moment instead of moving forward in time. For this reason, our heroine always wants to travel.

Tezer Özlü, in the novel, *Journey to the End of Life*, with travel and life behind the walls, she emphasizes her existence around freedom. According to Tezer Özlü, going is an opposition to the social patterns he finds strange, it is freedom. No person who recognises and adopts boundaries will have access to individual independence at the end of opposition. A man who lives both in opposition and in the borders will not be able to escape his predicament for the rest of his life, he will feel unease, he will neither be happy with life, nor he will be able to die easily. Even though this person feels strong in front of others, he is also aware that he is lying to himself when he is alone. The heroine chose to go to save her existence/self-quest from limitations, but she hit the hard walls of nothingness.

In the *Journey to the End of Life*, another factor highlighted in the context of freedom is loneliness. In the *Journey to the End of Life*, loneliness is combined with the experience of finding one's own self. Therefore, loneliness makes it easier for the woman to actually turn herself in on her journey to Europe. Because the unfamiliar place for the woman has made her loneliness in the crowds and in fact, in this journey, she continues her quest in her inner world by turning from the outside to the inside. In the *Journey to the End of Life*, the hero wants to stay in its authentic reality by moving away from the limiting and burden of responsibility of symbolic sphere. For this reason, she prefers to go on trips instead of staying where she is.

Keywords: Tezer Özlü, Cesare Pavese, Adventure of Existence.

Giriş

Tezer Özlü, "Yaşamla ve ölümle hesaplaşmak için yazıyorum." diyerek yazma serüvenini varoluş serüveni olarak nitelendirir. Onun varoluş serüveni acıya dayanabilmekle örtüşür. "Neden yazılır? Dünya acılı olduğu için yazılır. Duygular taşıdığı için yazılır. İnsanın kendi zavallılığından sıyrılması çok güç bir işlemdir. Ama insan bir kez bu zavallılıktan sıyrılmaya görsün, o zaman yaşamı kendi egemenliği altına alabilir. İşte böylesi bir egemenliği bir iki kişiye daha anlatmak için yazılır. (Ya da kendi kendine kanıtlamak için). Çünkü, insanın kişisel özgürlüğü, kendi dünyasına egemen olmasıyla başlar. Dünyasına egemen olan insan, acıları coşkuya, bunalım yaratmaya, sevgisizliği sürekli aşka dönüştürebilir. Ben dünyama egemen olmayı edebiyatla öğrendim." (Özlü, 2015: 10-11) Tezer Özlü kendilik keşfini okuyucuyla paylaşmak ister. Nitekim André Green, *Yazı ve Ölüm*'de çok büyük yazarların önemli bir kısmının en temel kaygısının edebiyat olmadığını belirterek edebiyatın, zihinsel uğraşların hakiki nesnesi olan ruh içi gerçekliklerden bir şeyler iletmeyi denemek için bir araç olduğunu söyler (2018: 26). Tezer Özlü yazarken varoluşunu keşfeden bir yazardır ve bu keşif acıyla, bunalımla süre gider. Özlü; "Kanımca yazı yazmak coşku, hafif melankoli, taşkınlık gibi psikolojik bir semptomdur. İnsan yazarlık hastalığını -az da yazsa- sürekli olarak içinde taşır. Ben, bu hastalığa ancak dayanamayacak hale gelince, neredeyse psikoza girecek duruma geldiğimde yazabilen bir hastayım." (2015: 9) sözleriyle bir iyileşme süreci olarak değerlendirir. Nitekim Adam Phillips de *Kaçırdıklarımız*'de yazmayı bir terapi çeşidi olarak değerlendirir ve yazmayan, beste veya resim yapmayan insanların, insanlık durumunun özündeki delilik, melankoli, korku ve panikten nasıl kaçınabildiklerini aklım almıyor diyerek tıpkı Tezer Özlü gibi yazmanın iyileştirici yönünü dile getirir (2015: 109). Yazmak ona göre bir kaçıştır: "İnsanın yiyeceği ve derin uykuya olduğu kadar kaçışa da ihtiyacı vardır." (Phillips, 2015: 109)

Yolculuklarda Var Oluş

Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk* isimli biyografisiyle de örtüşen romanında günleri yolculuklarla geçen bir kadının hayatı anlamlandırma arayışını işlemektedir. "*Yaşamın Ucuna Yolculuk*, çok sevdiği üç yazarın izini süren anlatı kişinin yaklaşık iki hafta içinde Berlin'den Santo Stefano Belbo'ya uzanan yolculuğunu konu alır. Anlatıcı, Franz Kafka, Italo Svevo ve Cesare Pavese'nin yaşadığı ve öldüğü topraklara yaptığı yolculuğu, bu yolculuk öncesinde ve sırasında edindiği izlenimleri, ölüm, yaşam, hiçlik ve varoluş üzerine düşüncelerini bazen imge ve çağrışımlar kullanarak bazen en sevdiği yazar olan Cesare Pavese'nin metinlerine göndermeler yaparak okurla paylaşmaktadır." (Yiğit, 2010: 80)

Özlü'nün gezi yazıları-günlük arası notlarından oluşan *Yaşamın Ucuna Yolculuk* da Pavese'nin günlüğü *Yaşama Uğraşı* gibi kendine konuşan bir metindir (Önder, 2016: 88). Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta, Pavese'den çokça alıntı yapmıştır. Dolayısıyla iki metin iç içe gibidir ve Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta adeta Pavese ile diyalog hâlinindedir.

Pavese 42 yaşındayken intihar ederek yaşamına son verir. Tezer Özlü ise henüz 43 yaşındayken yakalandığı hastalıktan kurtulamaz. Aslında yaşadıkları yıl miktarının birbirine bu kadar yakın olmasının yanı sıra ölüm eylemleri de birbirine benzerlik göstermektedir:

"Pavese'nin bir otel odasında intihar etmiş olması, Özlü açısından bu ruh yoldaşının asla 'zayıflığı' olarak görülmemiş, aksine intihar düşüncesinin yaşamı sürdürme düşüncesinin tetikleyicisi olarak her zaman asli rol oynadığı düşünülmüş; bu durum, Pavese'nin yaşamının sonunu da iradi olarak belirlemesinin tamamlayıcı unsuru olarak algılanmıştır. Başka bir açıdan bakıldığında, Tezer Özlü'nün yakalandığı hastalığın tedavisini son noktaya kadar reddedişi, seçilmiş bir ölüm şekli olarak, intiharın yerine ikame edilmiştir diyemez miyiz? Bu varsayım, seyrin tamamına bakıldığında hiç de uzak görünmüyor. 'Ölünememiş bir yaşam'da, zamansız bir hastalığa direnmemeyi

seçmek da ibrenin yönünü intihara çevirmek olarak görülemez mi?” (Önder, 2016: 90-91)

Tezer Özlü’nün hayranlıkla okuduğu yazarlardan Cesare Pavese romanda kadın kahramanımızın kendisiyle özdeşleştirdiği bir yazardır. Nitekim romanda kadının “Nedir. Benliğimi bu denli onunla özdeşleştirmemin nedeni nedir.” (Özlü, 2016: 7) sorusunu kendisine sorduğunu görmekteyiz. Romanda kahraman önce Cenova sokaklarında sonra da Berlin’de yalnızlığı ve her durumda yüreğinde hissettiği acıyla dolaşmıştır. “Bugünlerde yavaş yavaş çıplaklıklarından sıyrılmaya çalışan ağaçların. Zaman zaman kendimi tüm insanlıktan daha güçlü duyuyorum, ama kendimi aynı anda çıplaklıklarından sıyrılmaya çalışan ağaçlar kadar da bırakılmış duyuyorum. Özellikle ben’in, ben’i bıraktığı anlarda. Ya da ikisi bütünleştğinde. Ve birdenbire, şimdiye dek hiç algılamadığım bir duygu gelip beni buluyor: Bırakılmışlığın tadı.” (Özlü, 2016: 9-10) Romanın kahramanı varoluşunu bırakılmışlık üzerinden tanımlar. Bu durum varoluşçu felsefede dünyaya bırakılan, fırlatılan insanı hatırlatır. Heidegger’in pek hoşlandığı bir deyim vardır: Bırakılmışlık. Bu deyimden şunu anlıyoruz biz: Tanrı olmadığı için insan bir başına bırakılmıştır (Sartre, 2001: 35). Dünyaya fırlatılan insan Tanrı’dan gelecek desteğini kaybetmiştir ve yalnızdır. Tezer Özlü de romanın ilerleyen kısmında bırakılmışlığın tadına varan kahramanının yalnızlık duygusunu ve varoluşunu sevgi ekseninde dile getirir. Kahraman her sevginin başlangıcı ve sürecinin, tıpkı belirsizlikler arasında belirlemeye çalıştığımız yaşam gibi o sevginin bitişinin getireceği boşluk ve yalnızlık ile dolu olduğunu, sevgi isteğinin ise kendi kendine yaşamı kanıtlama dileği kadar büyük olduğunu söyler. Kahramana göre varoluşunun farkında olmayan insanlar sevgilerini derinliğine duymadan ve sevgiyi acıya dönüştürmeden yaşayıp gitmektedirler. Ya da sevgiyi sevgi, beraberliği beraberlik, ayrılığı ayrılık, yaşamı yaşam, ölümü ölüm olarak yaşamaktadırlar. Ancak yaşam ölümle, ölüm yaşamla tanımlıdır. Kahraman her yaşadığı birliktelikte varoluşunu hissetmekte ancak bu hissine ölüm de eşlik etmektedir. "Ama sen. Senin için her beraberlik ayrılık, her ayrılık beraberlik, sevgi sevgisizlik, duyum duyumsuzluğun başladığı an. Birisinin teniyle yan yana olmak, kendi varoluşumu unutmak mı. Ya da daha derin algılamak mı. Kendi varoluşum. Her var oluş kendisiyle birlikte ölümü getirmiyor mu.” (Özlü, 2016: 11) Ancak insan hayatının en önemli olgusu sevilen bir insanı özlemek, istemek de olsa hatta onun yanındayken bile özlemek ve istemek olsa da insan yine de yalnızdır. “Oysa yaşam genellikle insanın bir başına kalması. Uykuda. Uykuyu ararken. Derin uykuların ötesinde bile zaman zaman düşünde sezinlemiyor mu insan bir başınalığın çaresizliğini.” (Özlü, 2016: 11)

Romanda kahraman yaptığı yolculuklarda sonsuza atılışın dayanılmazlığını hisseder. Doğru Berlin-Prag arasında yaptığı tren yolculuğunda da düş ya da gerçeklik zeminini sorgular. “Bir yolcu muyum. Bir arabanın içinde yorgun gözlerle Kafka’nın evine bakan bir yolcu. Hangi yolculuğumun hangi anındayım. Oysa hiç yolculuğa çıkmam. Her an ve her yerde, daha önceleri ve şimdi hep sürekli bir yolculukta değil miyim. Böyle yaşamadım mı. Böyle yaşamıyor muyum. Böyle yaşamayacak mıyım.” (Özlü, 2016: 35) Kahramanın hayatı yolculukla birleştirdiği görülmektedir. Varoluşunu sonsuz içinde anlamlandıran kahraman kendini arama serüvenini yolculukla birleştirir. Bunu da Pavese’nin kendini arama yolculuğuyla özdeşleştirir. *Yaşamın Ucuna Yolculuk* romanında da kahramanının Pavese’nin yaşadığı gezdiği yerlerde kendini bulma yolculuğu Özlü’nün kendini var etme tecrübesinde Pavese’yle olan ortak var olma deneyimlerini çağrıştırmaktadır.

Tezer Özlü yeryüzüne dayanabilmek ve ölüm fikrinden kurtulabilmek için yolculuklara çıkar. Romanda yolculuklara çıkan kahraman, çocukluğundan itibaren kendisine uzak olmayan yaşamın sonunu hep düşünür. Ancak kahramanın bu düşüncesi yolculuklara çıktığında kendisinden uzaklaşır. Çünkü yolculuk yapmak için bindiği araçlardan tren ya da otobüsten etrafı seyrederken insanların karşı yönden kendisinden uzaklaştığını gördüğünde yaşamın sonundan yaşamın ucuna doğru bir yolculuk içerisinde olduğunu hisseder. Kahraman zamanın akışını da tersi yönde durdurmuş gibidir. Dünya dönüp zaman akmasına rağmen ters yönde giden insan akışını kahramana zamanda ilerlemek

yerine anda kalmak duygusunu hissettirmektedir. Bu sebeple de kahraman sürekli yolculuk yapma isteği içerisinde: "Nice istasyonlarda, nice limanlarda, havaalanlarında durakladım. Her gidenle gitmek istedim. Her yolculuğa çıkmak. Hiçbir yere gitmesem de, sürekli yolculuklarda olduğumu algılamakta geç kalmadım. Ama genç yaşlarda, henüz bana, yaşamı, yaşanır kılan bu duyguya varmadan önce, gidememek, derin, derin, derin bir acıydı." (Özlü, 2016: 39) Hayatın anlamını yolculuk üzerinden sorgulayan kahraman "Beni ben olarak raylar üzerinde götüren trenlerde algılıyorum. Duran her şey sıkıyor beni." (Özlü, 2016: 39) sözleriyle benlik keşfini yolculukla gerçekleştirmektedir. Hayatın durağanlığına ise katlanamamaktadır. Evrenin akışkanlığı gibi hayatının akışkan olması onu canlı tutmaktadır. Ancak hayatın bu akışkanlığı içinde etrafını çevreleyen her şeyden hatta kendinden dahi uzaklaşmak ister. "Bırak kentleri, bırak yapıların görkemini, yoksulluğunu bırak yolları, istasyonları, insanları, yabancıları, sevdiklerini, çocukluğunu, ölen uzaklardaki insanlarını, bırak, bırak, bırak içinde seni kemiren seni bırak. Bak nerelere varıyor gökyüzü. Hangi zamanlara. Hangi sonsuzluğa. GİT." (Özlü, 2016: 46-47) Sonsuza doğru yol almak isteyen kadın hem etrafını çevreleyen dışsal dünyadan hem de iç benliğinden kaçmak ister. Bu sebeple de durağanlık yerine yolculuklarda hareket hâlinde olmayı tercih eder.

Eksik Öznelik/Doyumsuzluk ve Ölüm

Öznenin ortaya çıkmasında ilk aşama özgürlük gereksinimi, sonraki aşama ise insanın eksik bir varlık olmasını anlaması, olumsuzlama ve Lacan'ın 'Gerçek' olarak adlandırdığı Hegel'in ise tikel-tümel diyalektiği içinde değerlendirdiği bütünlüklü yapıya ulaşmak için çaba harcaması etrafındaki devinimidir. Mutluhan İzmir, bu devinimi şöyle ifade eder: "Özne, varlığın herhangi bir uğraşında 'bu varlık eksik bir varlıktır, ben bu tikel eksiklik olamam' dediği anda, kendisini olumsuzlayarak başka bir uğraşa doğru yola koyulur. Her uğrak, yeni bir olumsuzlamaya dek, dışarıya çıkmış olan özün geçici olarak dışarıda görüldüğü, sonradan olumlanarak içselleştirileceği ve özne biçimine gireceği, bir andır. Özne her görünüşünü önüne alarak yeniden tanımlar ve kendi bilincine de 'ben buyum' der." (2013: 42) Sartre ise yalnızca eksik bir varlığın, eksik olunana doğru varlığın ötesine geçebildiğini, insan-gerçekliğinin, onda eksik olana doğru kendinin ötesine geçiş olduğunu ve aşkınlığın kökeninin de bu olduğunu söyler. Sartre'a göre insan-gerçekliği, kendiyile çakışmaya doğru sürekli bir öteye geçme edimidir ama bu çakışma hiçbir zaman verilmemiştir (2014: 152). Aksi hâlde özne bütünlüğünü geride bırakmayıp kendisiyle özdeşleşirse kendisine olan mesafesini kaybederek kendisine mevcut olmaktan çıkacaktır. Böylece 'ben'ini de yitirmiş olacaktır. 'Ben'in bütünlüğünü geride bırakması her an yok olmanın eşliğinde olan bir varoluş mücadelesidir. Bu sebeple özne kendisini sürekli olumsuzlar. "Sartre'ın belirttiği gibi, insan gerçekliği olarak insan bilinci, mutsuz bilinçtir ve bu mutsuzluk hâlinin ötesine geçmesi olanaksızdır." (İzmir, 2013: 67-68)

Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk'ta* hayatı doyumsuzlukla/eksik özne olma hâliyle yorumlar. İnsanın tüm hayatını doyuma ulaşma çabası için bir arayış olarak nitelendirir. Romanda, yaşamda özlem duyulan her şeyin doyumsuz kaldığını algılayan kahraman çaresizliğini, "Aranan yaşantılar arandı. Yaşandı. Bir kısmı gömüldü. Yeniden toprak oldu." (Özlü, 2016: 11) sözleriyle anlatır. İnsanın tüm hayatı aslında özlemi duyulan hayatında olsa da kendini keşfetmektir. Bu sebeple de hayatı boyunca insan doyuma ulaşmamaktadır.

Özlü romanda yaşam, ölüm ve aşkı kişinin düşüncelerinde derinleşen bir durum olarak sunmaktadır. Bu sebeple insan ne kadar derin düşünebiliyorsa o kadar acı çekmekte, sevgisi de bununla orantılı olarak büyümektedir. Bu sebeple romanda kahraman gençlik dönemindeki 'o'nu/özlemi çekilen sevgiliyi aramayı bırakmıştır. Sevgiyi kendi 'ben'inin derinliklerinden çıkan ve varoluşunu bütünleyen bir durum olarak değerlendirmektedir. Kahraman tüm sevgileri kendi benliğine yönelterek özgürleşmektedir. Ve delilikle özgürlük arasındaki zor çizgi arasındadır. Bu çizgi arasında hep güçlü olmak zorundadır.

Gitmek/ Özgürlük

Sartre insan olmayla, özgür olmanın eş anlamlı olduğunu ifade eder. Rollo May ise “Özgür olmak, kendi olmaktır.” (May, 2014a: 19) diyerek özgürlükle varoluşu eşitler. Özgürlük bireysel seçime bağlı olarak kendini gerçekleştirir. May, özgürlüğün esas olarak içsel bir durum olduğunu belirtir. Bu çekirdek, bu gizli yer, insan olarak yaşamda kalmamız için mutlak gereklidir. Bu, kişiye bir oluş duygusu veren şeydir; insana otonomi, kimlik, ben öznesini tam anlamıyla kullanma yetisi verir (2014a: 81).

Tezer Özlü de *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta yolculuk ve duvarların gerisindeki yaşamla varoluşunu özgürlük etrafında vurgular. Tezer Özlü'de GİT'mek tuhaf bulduğu toplumsal kalıplara karşı çıkıştır, özgürlüktür. Sınırları tanıyan, benimseyen bu sınırlara uyum gösteren hiçbir insan, karşı çıkmanın sonundaki bireysel bağımsızlığa erişemeyecektir. Hem karşı çıkıp, hem de sınırlarda yaşayan insan, yaşamı boyunca çıkmazından sıyrılamayacak, huzursuzluk duyacak, ne yaşamdan hoşnut olacak, ne de rahatlıkla ölebilecektir. Bu insan başkalarının yanında kendini güçlü duysa da yalnız kaldığında kendisine yalan söylediğinin de bilincindedir. *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta da kadın kahraman yaşamı da bu anlamda GİT'mek olarak algıladığını belirtir.

“Oysa insan, hem yaşamı, bize sunulan en yüce olguyu, hem de yaşam sonunda sonsuzluğa varmayı hak etmek zorunda. Yaşam, bu gelişmeye tüm kapılarını açan bir olgu. Gelişigüzel geçip gidilecek bir varoluş değil insan varoluşu. Biçimlendirilecek, değiştirilecek, sınırsızlaştırılacak bir HER ŞEY. Kalıplardan kaçmak için gidiyorum. Gitmekten yılmayacağım. Kentlere gitmek, kocalara gitmek, geri dönmek, ülkelere gitmek, tımarhaneye gitmek, gene gitmek, gene gelmek, hiçbir şey yıldırmayacak beni. Yaşamı, GİTMEK olarak algılıyorum.” (Özlü, 2016: 52)

Toplumsal kalıplar içerisinde sürdürülen yaşam kişinin varoluşunu fark etmesinde karşısına önemli bir engel olarak çıkmaktadır. Nietzsche bu durumu sıradan insan, özgür insan ve trajik insan olarak sınıflandırır. *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta yolculuklarda kendini arayan kadın Nietzsche'nin özgür insan sınıfı içerisinde yer alır. Romanda kadın varoluşunun ve toplumsal kalıpların farkındadır ve kendini toplumsal sınırlandırmalara hapsedmemek için GİT'meyi seçer. Ancak kahramanın bu gidişleri hiçliğe çıkmaktadır. “Nereye gitmek istiyorum ki. Nereye gidebilirim ki. Sürekli gitmek istemek de, bir yerde, hiçbir yerde olmak istemek değil mi. Olabileceğim bir yer kaldı mı. Hiçbir yerdeyim.” (Özlü, 2016: 53) Kadın kahraman varoluşunu/kendini arayışını sınırlılıklardan kurtarmak için gitmeyi seçmiştir ancak hiçliğin sert duvarına çarpmıştır. Alenka Zupancic, öznenin oluşum sürecini özgürlük yoksunluğu etrafında şöyle açıklar:

“Öznenin özgür ve özerk olduğuna inanmaktan kendini alamaması, öznenin oluşumu için elzemdir. Bu nedenle Kant'ın tavrındaki özneye bilgi notu, bizim Freud'u daha da açarak formüle ettiğimiz ifadedir: ‘İnsanoğlu, inandığından daha çok bağımlıdır.’ Diğer bir deyişle özgürlük öznesinin, kendisinin özgür olduğuna inanan öznenin kesin deneyimi, tam da özgürlük yoksunluğudur. Öznenin özgür olduğu varsayılır, ancak bu özgürlüğü herhangi bir olumlu şekilde ortaya koyamaz, bu özgürlüğe: ‘Benim bu davranışım özgürdü; bu kesin ânda özgürce davranıyordum’ diyerek işaret edemez. Aksine, özgürlüğün gerçek olduğu o kesin ânı ne kadar çok nitelendirirse, o ân öznenin o kadar çok uzaklaşır ve yerini nedensel belirlenime, belki de ilk bakışta gizlenmiş patolojik dürtülere bırakır.” (Zupancic, 2005: 47)

Dolayısıyla özgürlük edimi özgürlük yoksunluğu farkındalığı etrafında insanlaştırıcı bir etkiyle oluşur. Ancak burada da hiçlik önemli bir karşıt eksen olarak çıkar. Böylece varoluş varlıkla hiçlik arasındaki devinimle belirlenir. Peki varlık hiçliğe bir tepki midir? Hegel, her belirlemenin bir olumsuzlama olduğunu belirtir. Mutluhan İzmir, Sartre'in varlık ve hiçliğin tez ve antitez olmadıklarını, birinin diğerinin belirlenmesi, yani olumsuzlanması ile ortaya çıktığını belirtir. Salt

varlık olumsuzlanınca salt hiçlik ortaya çıkar (2013: 55). Dolayısıyla Sartre ve Hegel'e göre varlık bütünüyle belirlenemez ve bir boşluk barındırır. Onda hiçbir şey kavranamaz. Lacan ise varlığın bu tanımlanamayan kısmını Gerçek olarak adlandırır. Gerçek ise varlığın simgeselleştirilemeyen, yani dille ifade edilemeyen çekirdeği olarak tanımlanır. Bu sebeple Hegel'in ifade ettiği olumsuzlamayla da Lacan'ın Gerçeklik dönemi ele geçirilemez. *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta da özgürlük etrafındaki varoluş farkındalığı hiçliğin duvarına çarpmıştır. Metinde bütünüyle çözümlenemeyen varoluş yaşama karşılık ölümü/intiharı kadın kahraman bir çözüm olarak düşünmektedir. Kadın Belgrad'a doğru giderken otobüste Yugoslav köylülerle yolculuk yapar. Köylülerin yoksulluk içerisindeki görüntülerinden çok etkilenir ve "Böylesi bir yoksulluk karşısında, benim sınırlarımı arayış içindeki yitikliğim gene de bir bağımsızlık." (Özlü, 2016: 55) diyerek bir kere daha özgürlüğünü vurgular.

Yaşamın Ucuna Yolculuk'ta özgürlük bağlamında vurgulanan bir diğer unsur ise yalnızlıktır. "Oysa bugünkü yalnızlığım içinde ne denli güçlü ve mutluyum. Korkunç dış ağrısına karşın. Arayışım içinde. Kendi sınırlarımın sonuna doğru çıktığım bu yolculuğun herhangi bir anında nasıl bağımsızım. Bir başımalığımı nasıl derinden duyabiliyorum. Ne kadar mutluyum." (Özlü, 2016: 62) Kişinin kendi olmasında başlangıçta yalnızlık vardır. Rollo May yalnızlığın çoğu insan için öylesine güçlü ve acı verici bir tehdit olduğunu belirterek tek başınalığın pozitif yanlarını algılayamadıklarını belirtir. André Gide ise çoğu insanın yalnız olduklarını anlama korkusundan mustarip olduğunu ve bu yüzden kendilerini asla bulamadıklarını söyler (2014a: 29). *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta da yalnızlık kişinin kendisini bulma deneyimiyle birleşir. Dolayısıyla yalnızlık kadının Avrupa yolculuğunda aslında kendi içine yönelmesini de kolaylaştırır. Çünkü kadın için bilindik olmayan mekân kalabalıklar içinde de yalnızlaşmasını ve aslında çıktığı bu yolculukta dıştan içe yönelerek kendi iç dünyasında arayışını sürdürmesini sağlamıştır. "Hiç durmadan dokuz saat araba kullandı. Kendi içine yönelik bir yolculukta. Kendi derinliklerine varmak istediğinde. Üstelik yirmi yaşının verdiği doldurulması olanaksız kaygının baskısı altında. (Ama kırk yaşında olan ben neden bitirmiyorum kendi içime olan yolculuğumu). Ama bitirme, bitirme. İnsan yirmi yaşında ya toplumun akılla bağdaşmayan düzenine girer ya da var olur. Uyum istemiyor, var olmak istiyor. Gidiyor. Sınırlarını zorluyor. Ben de gidiyorum. Henüz uyum duyacağım hiçbir şeyle karşılaşmadım." (Özlü, 2016: 48)

Yaşamın Ucuna Yolculuk'ta kahramanın kendini arama ve bulma yolculuğunda karşısına birçok engel çıkmıştır. Romanda bu durum duvar metaforuyla özdeşleştirilir.

"Gece, Berlin'deki bu düz duvardan oluşmuyor. Anadolu evlerinin tahta üzerine sıvanmış duvarları. Sıkıcı kentler, zamanın duruşunu ve çocukluğun korkularını anımsatan duvarları. Büyük Avrupa kentlerinin müze duvarları, galeri duvarları. Ölü duvarlar. İnsanın soluğunu daraltan duvarlar. Duvarlar yaşamımızdaki mezarlar mı. Kent sokaklarında çıkan her benlik değiştirilmiş, takınılmış bir kişilik değil mi. Duvarlar gerisinde en çok kendimiz olmuyor muyuz. En çok duvarlar arasında direnmiyor, en çok duvarlar ardında duymuyor muyuz. Duvarlar ardında bu doyumsuz yaşamdan soluklar alarak ve alamayarak ayrılmayacak mıyız. (...) Hiçbir kent insana Berlin kadar ölümü, hiçbir kent insana Berlin kadar yaşamı düşündürmüyor. Her duvar dar. Her duvar kapalı. Her duvar insanın üzerinde bir baskı. Bu kentin her yerine daha önceki duvarlarımla birlikte gidiyorum. Ana babamın evinin dar duvarlarıyla. Evliliklerin bunaltıcı duvarlarıyla. Büroların sigara kokan duvarlarıyla. Okulların acımasız duvarlarıyla. Evlerin, hapishanelerin, önlerinde insanların asıldığı, kurşunlandığı duvarlar. Hastane duvarları. Tımarhane duvarları, mermer duvarlar, yoksul evlerin duvarları, ihtiyarlar yurdu duvarları, kulübe duvarları, gecekondular, kent duvarları, sistemlerin duvarları." (Özlü, 2016: 15-16)

Romanda kahramanın Berlin'in duvarlarından kendi duvarlarına doğru bir geçişle yaşamın duvarlarından söz etmesi de özgürlük deneyiminin hiç de kolay olmadığını göstermektedir.

Duvarların ardında ve arasında olmak kendiliği sınırlandırıcı bir tecrübeyken, duvarın gerisinde olmak kendini keşiftir. Duvarların arasında olmak sınırlandırıcıdır. Çünkü, “Kurallar doğrultusundaki bir yaşam yalnız ve yalnız durgunluktur.” (Özlü, 2016: 59) Dolayısıyla hayatın akışkanlığını sağlayan devingenlikten uzaklaşmaktır. Bunun için ise duvarların gerisinde olmak gerekir. Çünkü varoluş farkındalığı ancak böyle sağlanabilir. Nitekim kahraman, “Kendimi kavrayamazsam, tüm varoluşum yitmiş demektir.” (Özlü, 2016: 60) diyerek kendilik farkındalığını vurgular. Bu ise kadına göre duvarın gerisinde olmak yani toplumsal normların dışına çıkmakla mümkündür.

“Sordukları zaman, bana ne iş yaptığımı, evli olup olmadığımı, kocamın ne iş yaptığını, ana babamın ne olduklarını sordukları zaman, ne gibi koşullarda yaşadığımı, yanıtlarımı nasıl memnunlukla onayladıklarını yüzlerinde okuyorum. Ve hepsine haykırmak istiyorum. Onayladığınız yanıtlar yalnız bir yüzey, benim gerçeğimle bağdaşmayan bir yüzey. Ne düzenli bir iş, ne iyi bir konut, ne sizin ‘medeni durum’ dediğiniz durumsuzluk, ne de başarılı bir birey olmak ya da sayılmak benim gerçeğim değil. (...) Sizin düzeninizle, akıl anlayışınızla, namus anlayışınızla, başarı anlayışınızla hiç bağdaşan yönüm yok. Aranızda dolaşmak için giyiniyorum. Hem de iyi giyiniyorum. İyi giyinene iyi yer verdiğiniz için. Aranızda dolaşmak için çalışıyorum. İstedığımı çalışmama izin vermediğiniz için. Hiçbir çaba harcamadan bunları yapabiliyorum, bir şey yapıldı sanıyorsunuz. Yaşamım boyunca içimi kemirttiniz. Evlerinizle. Okullarınızla. İş yerlerinizle. Özel ya da resmi kuruluşlarınızla içimi kemirttiniz. Ölmek istedim, dirilttiniz. Yazı yazmak istedim, aç kalırsın, dediniz. Aç kalmayı denedim, serum verdiniz. Delirdim, kafama elektrik verdiniz. Hiç aile olmayacak insanla bir araya geldim, gene aile olduk. Ben bütün bunların dışındayım. Şimdi tek konuğu olduğum bu evden ayrılırken, hangi otobüs ya da tren istasyonuna, hangi havaalanı ya da hangi limana doğru gideceğimi bilmediğim bu sabah, iyi, başarılı, düzenli bir insandan başka her şey olduğumu duyuyorum.” (Özlü, 2016: 57-58)

Toplumsalın oluşturduğu yaşam alanı kişiyi kendiliğiyle toplumsal arasında çatışmaya sürükler. Lacan’a göre toplumsal/simgesel alan dille inşa edilir. “Dil ‘toplumsal-uzlaşımsal’ bir kurum olduğuna göre, salt bireysel düşünce de yoktur. Bilinç kendini ancak dilin, yani ‘toplumsal-uzlaşımsal’ bir kurumun dolayımıyla ele alabilir. İşte Lacan’a göre bilinçdışı, bu ‘insan-dil’ ilişkisinin kaçınılmaz mantıki sonucudur. İnsan kendi varoluş gerçeğini olduğu gibi değil, ancak toplumsal bir kurumun ona sağladığı imkânlarla düşünür. Böylece Anika Lemaire’nin dediği gibi, insanda bir yarık meydana gelir. İşte bilinçdışını temellendiren budur. İnsan kendi gerçeğini bilinçdışı kılar. İnsan kendi gerçeğini önce ailenin, sonra diğer kültürel kurumların söyleminden dolayımınarak düşünürken, esas otantik gerçeğini bilinçdışı kılmış olur.” (Tura, 2016: 110-111) *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’ta da kahraman simgesel alanın sınırlandırıcı ve sorumluluk yükleyiciliğinden uzaklaşarak otantik gerçeğinde kalmak ister. Bunun için de bulunduğu yerde sabit kalmak yerine yolculuklara çıkmayı tercih eder. Bu yolculuklar aslında dışsal olduğu kadar içseldir de. “Şimdi, aksi yönde 1041 kilometreyi niçin gittiğimi daha iyi anlıyorum. Her gidiş, her yolculuk, kendi ‘benimin’ bilinmeyenine doğru, bilmek için bir iniştir.” (Özlü, 2016: 79) İçsel yolculuğunda yaşamın sınırına değil de gerisin geriye ucuna doğru gidişi ise varoluşun muğlak olan çekirdeğine doğru bir keşiftir. Lacan’ın dile getirilemediği için tanımlanamayan olarak belirttiği Gerçek dönemine doğru bir keşiftir. Ancak mevcut dilin imkânları kahramanın bu muğlaklığı ya da Gerçek dönemini keşfine yetmemektedir. “Ve bana geceler yetmiyor. Günler yetmiyor. İnsan olmak yetmiyor. Sözcükler, diller yetmiyor.” (Özlü, 2016: 9) Kahramanın gerçeklik algısı ise simgesel alanda değil duvarların gerisi olarak tanımladığı imgesel alandır. “Duvarların gerisine dönmem gerek. Gökyüzü altındaki yaşam bana göre değil. Ben gökyüzüne ancak duvarların gerisinden bakabilirim. (...) Ben ve benim gibilerin tüm çevresinin gene kendi duvarları gerisi olduğunu

anlıyorum.” (Özlü, 2016: 60) Bilinçte oluşan yarığın kahramanda iyice belirginleştiği dikkatleri çekmektedir. Çünkü imgesel ve simgesel alanın birbirinden gittikçe uzaklaşması gerçeklik algısının da bozulmasına yol açacaktır.

Nitekim kahramanın yolculuğundaki son durağı İtalyan yazar Pavese'nin intihar ettiği Otel Roma'nın 305 numaralı odasıdır. Sonra da mezarını ziyaret eder ve küçük Anadolu şehirleri gibi burada da göze çarpan her şeyin intihara davet ettiğini düşünür. Tezer Özlü'nün de intihar deneyiminin olduğu bilinmektedir. Bilinçte intihar eden bir yazarın intihar ettiği mekânın yolculukta son durak olması da anlamlıdır. Çünkü kahramanın varoluştaki muğlaklığı çözümleyememesi hiçliğin duvarına çarpmasına neden olmuştur. Pavese'nin intihar ettiği otel odasını, “Orada yalnızlık en büyük yalnızlık içinde yitiyor. Hiçlikte. Ve yaşam yalnız rüzgâr, yalnız gökyüzü, yalnız yapraklar ve yalnız hiç değil mi.” (Özlü, 2016: 125) betimlemesi de yaşamdaki devingenlikten vazgeçtiğinin göstergesidir. Nitekim Tezer Özlü'nün hastalığında tedaviyi reddetmesi yaşamın istek oluşturucu arzulatoryı devingenlikten vazgeçtiğinin işaretidir.

Sonuç:

Bu çalışmada Tezer Özlü'nün *Yaşamın Ucuna Yolculuk* isimli romanı İtalyan şair, yazar Cesare Pavese'nin *Yaşama Uğraşı* başlıklı günlüğü üzerinden değerlendirilerek varoluş süreci üzerinde durulmuştur.

Tezer Özlü *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta ismi belirtilmeyen kadın kahraman üzerinden varoluşu anlamlandırma sürecinin trajedisini anlatmıştır. Bu trajik durumu ise Cesare Pavese'nin intihara doğru giden *Yaşama Uğraşı* isimli günlüğü üzerinden yapmıştır. *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta simgesel alanın kişiyi kendiliğine yabancılaştıran duvarlarını kırarak özgürlüğü deneyimleme süreci varoluş diyalektiğinde önemli bir aşama olarak karşımıza çıkar. Roman GİT'mek üzerinden kurulur. Dolayısıyla ele geçirilemeyen jouissance ve hep eksik öznel hali, Lacan'ın kavramsallaştırdığı objet petit a varoluş sürecinde peşine düşülen eksi birdir. Bu eksi bir aslında hayatın anlamını kurmaya yardımcı olan boşluk hissidir. Boşluk ele geçirilmesi bütünüyle mümkün olmayan arzularla doldurulmaya çalışılacaktır.

Romanda da Pavese'nin intihara giden yaşam öyküsü, kahramanda objet petit a'yı ele geçirme arzusunu doğurur. Dolayısıyla Pavese'nin intiharı, romanın kahramanı kadında ölüm dürtüsünü, ölüm dürtüsü ise kahramanda varoluş serüvenini algılama heyecanını oluşturur. Ölüm ve yaşam/hiçlik ve varlık romanda iç hikâyede Pavese'nin dış hikâyede ise kadın kahramanın varoluş sorunsalı olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKÇA

- Green, André (2018). *Yazı ve Ölüm*. (Çev. Nesrin Demiryontan). İstanbul: Metis.
- İzmir, Mutluhan (2013). *Öznenin Diyalektiği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kojeve, Alexandre (2015). *Hegel Felsefesine Giriş*. İstanbul: YKY.
- May, Rollo (2014a). *Kendini Arayan İnsan*. İstanbul: Okuyan Us.
- May, Rollo (2014b). *Varoluşun Keşfi*. İstanbul: Okuyan Us.
- Özlü, Tezer (2014). *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*. İstanbul: YKY.
- Özlü, Tezer (2016). *Yaşamın Ucuna Yolculuk*. İstanbul: YKY.
- Philips, Adam (2015). *Kaçırdıklarımız*. (Çev. Selin Sıral). İstanbul: Metis.
- Sartre, Jean Paul (2001). *Varoluşçuluk*. (Çev. Asım Bezirci). İstanbul: Say.

-
- Sartre, Jean Paul (2014). *Varlık ve Hiçlik*. (Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki.
- Saygılıgil, Feryal, Beyhan Uygun Temiz (2016). “Gülebilir miyiz Dersin?”. *Tezer Özlü Kitabı*. İstanbul: İletişim.
- Tura, Saffet Murat (2016). *Freud’dan Lacan’a Psikanaliz*. İstanbul: Kanat.
- Yiğit, Nermin Şerif (2010). *Tezer Özlü’nün Yaşamı, Yazınsal Kişiliği, Yapıtları ve Kurmaca Metinlerinde Cesare Pavese Etkisi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Zupancic, Alenka (2005). *Gerçeğin Etiği*. (Çev. Ahmet Süreyya Özcan). Ankara: Epos.